BREVET — MEDDELANDET GENOM TIDERNA NÅGRA UPPGIFTER *

av Gunnar Stenerudh

Människorna torde redan långt före historisk tid haft behov av att meddela sig med varandra. Hur en sådan underrättelseverksamhet gått till är ej känt men sannolikt har budbärare skickats att överlämna ett föremål, vars innebörd förståtts av mottagaren, eller har i andra fall eldar, synliga över ett vidsträckt område, tänts eller akustiska hjälpmedel använts för att varna om exempelvis en annalkande fara.

Grottmålningar och ristningar i sten eller på smärre föremål, som påträffats bl a i Sydfrankrike och Spanien och varav en del beräknas ha tillkommit redan för omkring 25 à 30 000 år sedan, anses vara av religiös-magisk natur i syfte att säkerställa den materiella välfärden samt bevara liv och hälsa.

I det fjärde årtusendet f Kr finner vi att människan börjar tillägna sig skriften — ett medel som i betydlig grad förbättrar hennes möjligheter att teckna ned sina tankar och sedan, i oförändrat skick, överbringa dem till andra för kännedom.

I skriftens historia talas det om epigrafik och paleografi. Epigrafiken sysslar med skrift på varaktigt material — sten, metall och lera. Paleografin sysslar med studium av texter på papper, pergament, papyrus, linne och vax, vilka skrivits med skrivrör, pensel, vassrör eller penna.

Piktografi eller bildskrift kallas det mest ursprungliga stadiet av verklig skrift. Den kan givetvis återge enstaka bilder utan inbördes sammanhang men också meddela en enkel berättelse i form av en rad idéer, handlingen berättas i en följd av bilder eller piktogram. Skriften kan läsas på vilket språk som helst utan att innehållet ändras, efter-

* Artikeln delas i två avdelningar. I den första lämnas en redogörelse från äldsta tid fram t o m tiden i de västromerska och bysantinska kulturområdena. Den andra avdelningen, som är avsedd att inflyta i Postryttaren 1965, fortsätter redogörelsen fram till nutiden.

som bilderna icke anger särskilda ljud.

Bildskrift av olika slag har använts av många folk, bl a i Egypten, Mesopotamien, på Kreta, i Spanien, Sydfrankrike, Kina, Amerika och Afrika. Alltjämt användes bildskrift på olika håll i världen av vissa infödda, vilka ännu ej lärt sig att läsa och skriva.

Den ideografiska skriften är en högre utvecklad form av bildskriften. Den utgör det första steget mot att ge skriften förmåga att uttrycka abstraktioner. Visserligen kan bilderna, liksom i bildskriften, helt enkelt återge vad de föreställer, men de kan också uttrycka idéer som ligger i bilderna eller föreställningar som är förknippade med dem. När exempelvis i den ursprungliga bildskriften en cirkel föreställer solen kan detta tecken i den ideografiska skriften också betyda ljus, hetta, ordet dag eller t o m solgud. Ideografiskt kan ett djur betecknas genom att man återger endast huvudet — en detalj får representera helheten.

De olika tecknen i skriften kallas ideogram och visar en slående likhet i många skriftsystem, även då de är vitt skilda i tid och rum. Den ideografiska skriften är i allmänhet icke ett fullständigt skriftsystem.

Ren ideografisk skrift har påträffats bl a hos infödda i Nordamerika, Centralamerika, Afrika, Polynesien och Australien.

Då människan börjar använda fonetisk skrift har hon kommit så långt att hon kan återge det talade språket i grafisk form. I motsats till den ideografiska kan den fonetiska skriften läsas endast av den som känner till det talade språk skriften vill återge.

Den fonetiska skriften är antingen en stavelseskrift eller en alfabetisk skrift. Stavelseskriften utmärkes av att stavelserna är de minsta enheter vari ett ord eller en rad ljud kan uppdelas. Den alfabetiska skriften arbetar med — som vi ju alla vet — tecken, bokstäver, 22, 24, 26 eller 28 till antalet. Den utgör det smidigaste och mest användbara skriftsystem som någonsin uppfunnits. Sedan sin uppkomst i Främre Orienten har den blivit grunden för den skrift som används av kulturfolken i nästan hela världen. Utan svårighet kan den vidarebefordras från språk till språk.

Det äldsta skriftsystem vi känner till är kilskriften. Den anses ha uppkommit hos sumererna, ett folk av okänd härkomst, som någon gång vid mitten av fjärde årtusendet f Kr inträngde i södra Mesopotamien.

I sin äldsta form var kilskriften icke alls sammansatt av kilar utan utgjorde ett slags bildskrift av mycket enkelt slag, helt utan ideogram

(bild 1). Så småningom övergick den till att bli ideografisk och fonetisk skrift. Bilderna förenklades och stiliserades och behöll av sitt ursprungliga utseende bara så mycket som var nödvändigt för att man skulle kunna känna igen dem. Skriften blev vad man kallar en linearskrift, en linjeskrift.

Leran, som finns i rikt mått i Mesopotamien, blev det material på vilket man skrev. Detta förhållande har vi att tacka för att så många sumeriska dokument och brev finns bevarade. Leran är nämligen ett av de mest beständiga material som finns, även när den icke bränns utan bara torkas i solen. Andra material än lera kan ha använts vid samma tid — trä eller något slags papyrus — men därom vet vi intet.

Skriften i den våta leran gjordes med stilus med bred spets — av rör, ben, hårt trä eller metall. Skrivaren höll verktyget i sin knutna hand och pressade in det i leran. Skrivriktningen gick från vänster till höger. Genom den ojämnt fördelade inpressningen i leran uppstod de typiska kilformade strecken (bild 2).

Sedan skriften var färdig brändes lerstycket. Då det gällde meddelanden som skulle skickas lades lerbiten ofta in i ett fodral, likaledes av lera, på vilket adressen inristades och avsändarens sigill intrycktes (bild 3). Det är intressant att konstatera att omslag — kuvert — till brev funnits flera tusen år före Kristi födelse. Det kuvert, som vi i dag använder oss av, är en modern uppfinning som daterar sig till början av 1830-talet.

Man har hittat ett stort antal lertavlor med kilskrift, härstammande från de folk som levde vid och omkring floderna Eufrat och Tigris i de forntida länderna Assyrien och Babylonien. Här ett exempel. I staden Mari, som låg vid mellersta Eufrat, har omkring 20 000 lertavlor eller fragment av sådana tillvaratagits vid grävningar. Ungefär fjärdedelen av detta antal utgöres av brev med för det mesta politiskt innehåll. Bl a finns en mycket intressant korrespondens mellan Schamschi-Adad, som under senare hälften av 1700-talet f Kr regerade över hela Assyrien och norra Babylonien, och hans två söner, den äldre, kronprinsen Ischme-Dagan, och den yngre Jasmach-Adad. Korrespondensen ger upplysningar om livet i den kungliga familjen.

Jasmach-Adad var ståthållare i staden Mari och, efter vad det framgår av breven, icke särskilt lämplig för uppgiften. Fadern klandrar honom ofta i sina brev för lättja. Ett av breven slutar på följande sätt: "Hur länge skall vi behöva hålla dig vid handen? Är du liten, är du ingen man, finns ännu inga fjun på din kind? Hur länge skall

det dröja innan du kan styra ditt hus? Ser du inte hur din bror redan kommenderar stora arméer? Så se åtminstone till att du kan styra ditt eget hus". Den äldre brodern var ståthållare i staden Ekallate vid Tigris.

Den yngre sonen blev förargad över faderns förmaningar och slutar ett av sina brev till honom med dessa ord: "Du hade väl inte gjort mig till ståthållare om jag vore så oduglig?" Konungen slutar emellertid ej med att förmana sin yngre son och skriver vid ett tillfälle: "Din broder har här slagit en general, men du förnöter din tid med kvinnor; men när du nu drar ut med dina trupper till Qatanum, så visa dig som en man. Liksom din bror har gjort sig ett stort namn, så gör dig också du ett stort namn".

Breven från kungen innehåller dock icke bara tillrättavisningar utan också beröm, även för den yngre sonen. Ofta försöker han lära sina söner hur de skall handla i den eller den situationen och omtalar också då hur han själv handlat vid liknande tillfällen. Kungen understryker hur viktigt det är att man försöker behandla sina grannfolk väl så att man får leva i fred med dem.

Varken kungen eller hans söner kunde läsa eller skriva, varför deras korrespondens både skrivits och lästs av andra personer. Icke desto mindre är breven omedelbara, intima och mänskliga på ett sätt som gör dem helt unika i hela den gammalorientaliska brevlitteraturen.

Liksom vi iakttar vissa former vid våra brevs avfattande kan man på de gamla kilskriftsbreven konstatera att även den tidens människor brukade en viss uttrycksform, vissa vändningar och uttryck, i sina brev. Ett exempel. Vi avslutar i allmänhet våra brev med en hälsning och därefter anger vi vårt namn. Den babyloniske brevskrivaren börjar ofta sitt brev med att ange sitt namn och framför därefter omedelbart sin hälsning. "Sålunda talar Sarludi till Ashassuru" och därefter "gudarnas herre beskydde Ditt liv" eller "måtte min hälsning glädja Ditt hjärta".

Det skrevs kärleksbrev även i forntiden. Så här kunde ett sådant låta för omkring 4 000 år sedan:

"Måtte Samas och Marduk för min skull bevara ditt liv. För att förhöra mig om ditt välbefinnande har jag skrivit; skriv till mig om ditt befinnande. Jag begav mig till Babylon, och då jag icke träffade dig blev jag mycket bekymrad. Meddela mig dock din ankomst så att jag kan glädjas; kom i månaden Arach-Samnu. Måtte du för min skull leva länge".

Det förtjänar kanske att i detta sammanhang nämna att bland de på Kreta under 1900-talet framgrävda, från förkristen tid härstammande lertavlorna hitintills icke någon visat sig utgöra brev. Ett av de på de kretensiska lertavlorna förekommande tre skriftsystemen, det s k Linear B, har tolkats av den år 1956 bortgångne engelske arkitekten Michael Ventris. Linear B, som beräknas ha varit i användning omkring mitten av 1400-talet f Kr, återfinnes i huvudsak endast på inventarieförteckningar och bokföringsdokument. Man håller för troligt att den varit så invecklad att t o m dåtidens människor haft svårt att förstå den. Skrivaren själv förstod givetvis vad han ville säga, en utomstående kunde ej fatta innehållet om han ej tidigare kände till vad texten skulle handla om.

Kilskriften kom, liksom latinet efter medeltidens slut, att alltmer begagnas av präster och jurister. Prov på korrespondens med kilskrift upphör att finnas från början av 400-talet f Kr. Den försvann helt i början av vår tideräkning.

Vid sidan av kilskriften var den egyptiska hieroglyfskriften den forntida Främre Orientens viktigaste skrift. Ordet hieroglyf är grekiskt och hieroglyfer betyder ordagrant "heliga, inhuggna bokstäver". Grekerna trodde nämligen att hieroglyfer huvudsakligen användes för religiösa ändamål — för monumentalinskrifter på tempel, gravar, helgade minnesmärken m m. Till viss del var denna uppfattning oriktig eftersom hieroglyfskriften också användes för målade inskrifter på trä, lera eller annat material och för skrivna texter på papyrus.

Hieroglyfskriften torde ha genomgått samma utveckling som kilskriften, alltså en bildskrift som övergick till en skrift med ideogram och fonetiska tecken. Hieroglyfskriften blev bestående i Egypten under hela dess forntid, för att användas för alla slags helgade inskrifter, kungainskrifter och inskrifter på gravar.

Då det gällde att exempelvis skriva privatbrev var dock hieroglyfskriften svår att använda. Den sävstängel, som begagnades då man skrev på papyrus, gav på det mjuka underlaget en helt annan slags skrift än de i ett hårt underlag inhuggna hieroglyferna. På den mjuka grunden blev det en livligare, kursiv (sammanhängande) skrift.

Vid sidan av hieroglyferna växte därför med tiden fram en kursivskrift som alltmer förlorade karaktären av bildskrift. Den kallas för den hieratiska skrivstilen. Under "gamla rikets" tid i Egypten (omkr 2980—2475 f Kr) skrevs den nästan alltid vertikalt. Raderna lästes

från höger till vänster. Sedermera blev den horisontell men skrevs fortfarande från höger till vänster. Till sist behöll skriften endast rudimentära tecken på sitt ursprung från bildskrift.

Allteftersom den hieratiska skriften blev använd speciellt av prästerna — ordet hieratisk betyder prästerlig — uppstod ett behov av en ny, modifierad kursiv skrift för lekmannabruk. Den s k demotiska skriften kom till. Den härstammar direkt från den hieratiska och är alltså i själva verket en fortsatt kursivering av hieroglyfskriften. Till det yttre är den emellertid en så kraftigt kursiv form av skrift att i den ej längre finns något spår av de ursprungliga bildskriftstecknen.

Den demotiska skriften visade sig vara mycket användbar. Den spred sig över hela Egypten. Efter att från första början ha använts för privat och kommersiell korrespondens kom den sedermera till användning även för rent litterära skrifter. De äldsta bevarade demotiska texterna är från 600-talet f Kr, de yngsta från slutet av 400-talet e Kr.

Vi har tidigare i förbigående snuddat vid ordet papyrus. I Egypten, vilket är papyrusväxtens hemland, började man använda papyrus som skrivmaterial under tredje årtusendet f Kr, kanske rent av under fjärde årtusendet. Bruket av papyrus spred sig raskt till länderna i Medelhavsbäckenet. Den torde ha varit känd och använd i alla antikens länder som skrivmaterial.

Tillverkningen av papyrus tillgick så att växtens stammar uppmjukades i vatten, varpå den gröna barken lossades från den inre vita märgen. Denna skars med kniv eller annat vasst instrument i långa strimlor, så tunna som möjligt. Ju bredare och tunnare märgstrimlorna kunde göras desto finare ansågs de vara. De lades bredvid varandra på ett med vatten fuktat bräde i dubbla varv, det ena vinkelrätt mot det andra. Därefter pressades de båda skikten mot varandra. Därvid användes emellanåt ett särskilt lim, men i regel var detta icke nödvändigt då papyrusväxten själv innehåller ett klibbande ämne. Sidorna eller bladen, de s k selides, torkades i solen och limmades sedan samman till rullar, i allmänhet 20 selides efter varandra. Vid pressningen försvann en del ojämnheter men för att göra papyrusskivan riktigt glatt gneds den med snäckor eller elfenben. Denna glättning skedde endast på den med horisontalt löpande strimlor försedda papyren, den sida alltså som var avsedd för skrift. I rullen låg den inåt och går under namnet recto. Den andra sidan benämnes verso. På grund av papyrusmaterialets dyrbarhet kom dock båda sidorna att användas för skrift.

Pennan man skrev med, kalamos, var ett i ena ändan spetsat rör av en särskild sävart (bild 4). Till att börja med var spetsen okluven. För att lätt kunna suga upp bläcket mjukades den upp i skrivarens mun. Sedermera, under 300-talet f Kr ungefär, började man klyva spetsen på röret enligt samma princip som vi ser på nutidens stålpennor. På detta sätt fick pennan den elasticitet som möjliggör en skrift med tunnare eller tjockare linjer.

Skrivvätskan, bläcket, var en blandning av sot, gummi och vatten. Skriften har bibehållit sig mycket väl genom tiderna. Förutom svart förekommer emellanåt också rött bläck, med vilket man bl a skrev korrigeringar och randanteckningar, även överskrifter. Ordet "rubrik" härstammar just från detta tillvägagångssätt. Till eftervärlden har bevarats tvådelade bläckhorn, kalamoi, den ena behållaren för svart, den andra för rött bläck.

Nästan alla texter och urkunder på papyrus, som bevarats till vår tid, kommer från Egypten. Där har de påträffats i torra och sandiga ökentrakter, oftast i stora avskrädeshögar. Fukt är ödeläggande för papyrus, även papyrusmasken gör stor åverkan på materialet genom att äta av det. Utanför Egypten har det varit mycket sparsamt med fyndorter. En sådan utgör dock den forntida staden Herculaneum vid Neapelbukten, där man bl a hittat en samling brev skrivna av den grekiske filosofen Epikuros (341—270 f Kr). En del tidigare gjorda fynd är av medeltida ursprung, ty papyrus användes vid sidan av pergament och papper som skrivmaterial ända in på 1000-talet.

Som vi sett har papyrus använts som skrivmaterial i flera tusen år och som en följd därav finns många olika språk nedtecknade på de funna dokumenten. Från äldre historisk tid finns hieratisk och demotisk skrift, från perserväldet (525—332 f Kr) den arameiska, från ptolemaiernas (332—30) och romarnas (30—395 e Kr) tid grekiska och, men i ringa omfattning, latin samt under bysantinsk tid även arabisk skrift. Det språk, som dominerar i de egyptiska papyrusdokumenten, är emellertid den gren av koine — koine är namnet på den hellenistiska tidens världsspråk — som talades i Egypten och en del av Främre Asien. Det inhemska egyptiska språket hade obetydligt inflytande på den koine, som talades och skrevs i landet. Sedan det romerska inflytandet i landet, vilket pågått under lång tid, befästs genom att kejsar Augustus införlivade Egypten med det romerska riket började den egyptiska koinen att mer och mer blandas upp med latinska låneord.

Ett av de äldsta papyrusbrev man lyckats hitta har tillkommit under elvte dynastien (omkr 2 100 f Kr). Det är skickat av en general till en medlem av hans familj (bild 5). En del av papyrusen är förstörd varför en fullständig översättning av texten ej kunnat göras. Det som återstår är dock så komplett att man får en tydlig uppfattning av vad avsändaren menar med sitt brev:

"Meddelande från general Nehsi (till . . .) Kay: Hur mår du, hur mår du? Är du vid liv, lycklig och frisk? Ditt hälsotillstånd är (som att leva) en miljon gånger. Må Monthu, Uasets herre, och alla gudarna, hjälpa dig! Må de göra för dig en miljon år i (liv, lycka) och hälsa . . . enligt vad jag önskar. Hur är det med den där skrivelsen till mig från Senet som säger att "Inga livsmedel har förts till mig"? . . . till mitt hushåll och 10 khar korn till dig. Det var Kays dotter . . . -senet och Kays son Nefer skrivaren som hämtade det i den där prämen. Om de (inte har kommit) borde du hämta det igen. Du förstår! (det) borde hämtas helt och hållet (?) Och nu, hur är det med att du (låter) dig vändas mot din dotter? Du kommer att ha dödat henne genom att . . . inte lämnar kornet från södern (till) mitt hushåll. Se här! Jag känner karaktären hos min fars hustru. Följer du din hustrus önskan att döda mitt hushåll? Kan jag lita på att jag har lämnat livsmedel till mitt hushåll när man skriver till mig och säger: "Det finns inga livsmedel här." Låt prämen återvända då den kommit till mig . . . Kay"

De inskrifter från Egypten man funnit — på papyrus men också på pergament, papper, trä- och vaxtavlor samt på lerskärvor — datera sig dock till allra största delen från fjärde århundradet f Kr och framåt i tiden. Materialet är synnerligen mångsidigt. Därigenom har det kommit att bli mycket viktigt för vår kännedom om i första hand Egyptens, i andra hand hela den grekisk-romerska kulturkretsens historia, språk, litteratur och kultur. Ur kulturhistorisk och sociologisk synpunkt ger sålunda de talrika breven upplysningar om den antika människans dagliga tillvaro, vilka aldrig skulle kunna komma till synes i allmänna dokument eller i litteraturen. Religionshistoriskt sett har breven visat sig vara en stor tillgång, då man i dem många gånger finner uttryck för religiösa föreställningar och för en spontant återgiven och därmed också äkta religiös känsla. Med stöd av kristna privatbrev har man fått kunskap om några av de stämningsvärden som kännetecknade den första kristendomen. Slutligen har genom de framkomna privat-

breven och urkunderna det talade vardagsspråket med dess många variationer kunnat klarläggas. Numera känner man exempelvis till dåtidens ämbetsspråk ävensom skillnaden i de bildades och de obildades språk.

Bland de egyptiska papyrusbreven finns det såväl sammanhängande korrespondenser och familjearkiv som lösryckta brev av enskilda personer. Det är uppenbart att den samlade korrespondensen, berörande en viss person, ur flera synpunkter bjuder mera av intresse för forskaren. Denne får i sådana fall möjlighet att göra fortlöpande observationer av en individs sätt att leva och tänka, medförande en större säkerhet vid bedömningen av det studerade materialet. En dylik homogen samling brev utgör det s k Zenon-arkivet från tredje århundradet förvaltningstekniska frågor. Men då Zenon dessutom står i livlig kornios. Breven ger ingående upplysningar i finansiella, kommersiella och f Kr. Zenon hade tjänst hos dioiketen — finansministern — Apollorespondens med sina familjemedlemmar, anhöriga och många vänner får man flera uppgifter om vardagligt liv av stort intresse. På Apollonios middagsbord kunde det — får vi veta — bjudas på vin från Chios och Sicilien, honung, vildsvinskött och hjortstek, ost från Kythnos, saltfisk och kaviar från Byzantium. En annan gång lämnar en konstnär kostnadsförslag för utsmyckningen av en nyuppförd byggnad och avger ett utkast till mosaikgolv som skall läggas i ett badrum, avsett för husets härskarinna. Många dagens bekymmer kommer också fram i breven: svinen trampar ner i planteringarna, krokodiler äter upp grisar, kattskötarna klagar över att de får utföra tyngre arbete än vad som egentligen åligger dem, nämligen att utfodra de heliga kattorna, biskötarna vill ha lindring i sitt arbete för att få tid att föra hem sina bisvärmar innan Nilöversvämningen kommer m m. Det finns även andra slutna brevarkiv men Zenon-arkivet är det största.

Här följer innehållet i några egyptiska papyrusbrev, vilka återger några situationer av fest och glädje, sorg och bekymmer. De ger även en uppfattning om hur brev på den tiden utformades.

Om förberedelsearbetet för en familjefest berättar detta brev från år 245 e Kr:

"Demophon hälsar Ptolemaios. Sänd oss under alla omständigheter flöjtspelaren Petoys både med phrygiska flöjter och andra. Om utgifter är av nöden, betala och du skall få av mig. Skicka oss också den veklige dansören Zenobios med trummor och cymbaler och kastan-

jetter; kvinnorna behöver honom nämligen vid offerceremonierna. Han bör vara klädd så fint som möjligt. Hämta oss också en bock från Aristion och skicka oss den. Och om du får tag i slaven så ge honom åt Semtheus för vidare befordran till oss. Skicka också så många ostar du kan, tomma lerkrus, all slags grönsaker och vad du må ha för läckerheter. Må väl! För dem ombord tillika med väktare, som vill hjälpa till att få båten hit.

Till Ptolemaios". (på utsidan)

Det var ingen liten lista med uppdrag den arme Ptolemaios fick.

Följande brev ger oss en bild ur den hårda och grymma verkligheten. Det är från första århundradet f Kr:

"Hilarion hälsar hjärtligt sin syster Alis, min fru moder Berus och Apollonarion. Du må veta att vi fortfarande är i Alexandria. Jag ber dig och besvär dig att sörja för barnungen och så snart vi får lön skall jag sända den upp till dig. Om du — peppar, peppar — föder ett barn, låt det leva om det är en gosse, men sätt ut det om det är en flicka. Du har låtit säga genom Aphrodisias: 'Glöm inte bort mig!' Hur skulle jag kunna glömma dig! Jag ber dig alltså, oroa dig inte! I kejsarens 29 år, den 23 payni.

Giv detta åt Alis från Hilarion!" (på utsidan)

Den fattige arbetaren Hilarion har farit till storstaden för att förtjäna till uppehället för sig och familjen. Enligt egyptisk sed kallar äkta maken sin hustru för syster. Äktenskap mellan syskon var f ö mycket vanligt i Egypten, även inom de lägre samhällsklasserna. Den 23 payni torde motsvara ungefär den 18 juni.

Om stor söndring i äktenskapet berättar följande brev, skrivet på 300-talet e Kr av hustrun:

"Han stängde sitt eget tjänstefolk tillsammans med min tjänare, med mina fosterdöttrar och deras sköterska och sin egen son för hela sju dagar i källaren efter att först ha misshandlat sitt tjänstefolk och min tjänsteflicka Zoe och nästan ha tagit livet av dem med sina slag. Och han brände mina fosterdöttrar efter att först ha klätt kläderna av dem, så att de blev spritt nakna, vilket lagarna förbjuder, och han sade till dessa mina fosterdöttrar: 'Ge mig allt som är hennes' — — — Och då jag på lördagen gick till kyrkan, slog han igen ytterdörren framför min näsa och sade: 'Vad har Du i kyrkan att skaffa?' — — — Och jämt säger han: 'Om en månad tar jag mig en älskarinna'. Härpå är Gud mitt vittne".

Det var en ondskefull äkta make med digert syndaregister, om nu allt vad hans hustru lade honom till last var sant. Då är tonen i det sista här citerade brevet helt annorlunda, ännu har ingenting grumlat den oförstörda känslan av ren och innerlig kärlek:

"Hur står det till med dig? Hur längtar jag inte efter att få se dig. Mina ögon är stora som Memfis av hunger efter dig. Och jag anropar här Thot och alla gudar av Thots hus: Må du ha hälsan! Må du bli prisad för vad du har för händer!"

Det kan nämnas att vishets- och månguden Thot, oftast avbildad som en man med ibishuvud och babiansvans, ansågs ha uppfunnit skrivkonsten. Thot var skrivarnas skyddspatron.

Av lertavlorna från de sumeriska, assyriska och babyloniska rikena framgår att skrivkunnigheten först och främst fanns representerad hos skrivarna, vilkas antal räknades i tusental. De betraktades som lärda män vilka erhöll särskild utbildning för sin viktiga och högt ansedda uppgift. Samma var förhållandet med skrivarna i Egypten vilka i egenskap av höga ämbetsmän hade stort inflytande. De egyptiska skrivarna förkommer ofta avbildade på statyetter (bild 6), reliefer och papyrer, skrivande eller överlämnande sina skrivelser till sina uppdragsgivare.

Det grekiska alfabetet gav upphov till den skrift, som från omkr 700-talet f Kr användes av etruskerna, ett forntida folk, vilket levde i mellersta och norra Italien. Den viktigaste avkomlingen till den etruskiska skriften utgör det latinska alfabetet. Denna anpassning torde ha ägt rum under 600-talet f Kr. Den äldsta bevarade latinska texten finns på den berömda stenpelare som påträffats på Forum Romanum och som anses härstamma från 500- eller slutet av 600-talet f Kr.

Genom Roms politiska och kulturella utveckling till ett världsvälde blev latinet med tiden det härskande språket i hela den antika civilisationens västra hälft. I den östra delen behöll grekiskan sin dominerande ställning. Medan det latinska talspråket dog ut och övergick i de romerska dotterspråken, bl a franskan, italienskan och spanskan, fortlevde skriftspråket långt fram i tiden som särskilt kyrkans, statens och vetenskapens språk.

Under tiden för det romerska rikets tillkomst och senare under erövringarna för att få herraväldet över Medelhavsbäckenet fortgick inom riket en stark påverkan av hela den hellenistiska kulturen. Den romerska litteraturen var länge i stort sett en efterbildning av den

grekiska. Under den romerska republikens sista tid framträder emellertid en rad författare, från Cicero (106—43 f Kr) till Tacitus (omkr 50—120 e Kr), av vilka flera skapar verk i poesi och prosa till vilka den samtida hellenistiska litteraturen ej har något motstycke.

Cicero är historiens förste store brevskrivare såväl i fråga om antalet efterlämnade brev, över 900, som vad beträffar innehållet, vilket blottar en rikt begåvad och mångfacetterad personlighet med förmåga att så mästerligt skildra sig själv, samtida personer och skeenden i samtiden att vi vid läsningen av hans brev har svårt att förstå att det kan röra sig om personer vilka levat och händelser vilka timat för omkr 2 000 år sedan. Jag tillåter mig att här återge Ciceros brev till sin gode vän Atticus efter Caesars mord den 15 mars år 44. Brevet är avsänt från Matius' villa utanför Rom den 7 april år 44:

"Cicero hälsar Atticus.

Jag är på besök hos den person, som jag talade med dig om i morse. 'Ingenting kunde vara mera olycksaligt än vad som hänt', sade han. 'Nu vore det omöjligt att reda ut härvan; om Caesar, som var ett sådant snille, inte kunde finna någon utväg, vem skulle nu kunna finna någon?' Han menade, kort sagt, att allt var förlorat — om han har rätt i det vet jag inte, men han sade det med en viss skadeglädje. Inom 20 dagar skulle vi ha uppror i Gallien. Sedan den 15 mars hade han inte talat med någon utom Lepidus, men hans mening var, att det omöjligt kan vara slut med detta. Hur klok är då inte Oppius, som säkert inte saknar Caesar mindre men inte säger någonting, som kan stöta en lojal medborgare. Dock nog härom.

Om du får veta några nyheter, och jag väntar många, ber jag dig inte töva att skriva bland annat, om det är säkert, vad vi hör om Sextus, men framför allt om vår vän Brutus. Min värd berättade, att Caesar brukade säga om Brutus: 'Det har stor betydelse, vad Brutus vill, och vill han något, så vill han det eftertryckligt.' Det hade Caesar lagt märke till, när Brutus talade till försvar för Dejotarus i Nicaea; han yttrade sig där mycket bestämt och frispråkigt. Dessutom hade Caesar sagt — jag tycker om att skriva ner saker, just som de komma för mig — då jag nyligen på Sestius begäran besökte Caesar och satt och väntade på kallelse att företräda: 'Hur kan jag tvivla på att man hatar mig omåttligt, när M. Cicero sitter och väntar och inte kan få träffa mig, när det passar honom? Är någon medgörlig så är det han, och dock kan jag inte tvivla på att han avskyr mig.' Detta berättade

Matius och mycket mer i samma stil. Men låt oss hålla oss till vår överenskommelse: vadhelst som händer, stort som smått, skall du underrätta mig om; jag ämnar inte förbise något."

Som bekant var Cicero motståndare till det diktatoriska statsskick som rådde under Caesar och såg i Marcus Brutus mannen som skulle rädda den romerska republikens framtid. Cicero kämpade en lång men fåfäng kamp för republikens vidmakthållande. Sina tankar och känslor tecknade han ned i brev till sin förtrolige vän Atticus.

Brevskrivning var i Rom på Ciceros tid en företeelse vida mer utbredd än vad man är benägen att föreställa sig. Alla personer i framskjuten ställning sysselsatte sig ofta med brevskrivning. Breven spelade många gånger en roll motsvarande nutidens tidningar. De gick ur hand i hand då de innehöll något nytt som intresserade folket. Ofta blev de kopierade när en känd man nedskrivit sina tankar. I brevet kunde en person i offentlig ställning försvara sig inför personer vilkas aktning han ej ville förlora.

Brev, vilka var avsedda att komma till allmän kännedom, dikterades vanligen för särskilda skrivare. Julius Caesar lär ha haft förmåga att hålla flera skrivare, ända till sju, sysselsatta på en gång. Gällde det emellertid förtroliga privatbrev skrev man dem i allmänhet själv.

Vad beträffar Cicero torde han mycket ofta ha varit sysselsatt med brevskrivning. Det sägs att han skrev brev under sammanträden i senaten, hemma i sin trädgård, på promenader och under sina resor. Oftast dikterade han dem för en skrivare men då det gällde breven till den förtrolige vännen Atticus har han nästan utan undantag egenhändigt skrivit dem.

I slutet av 1940- och under 1950-talet gjordes i klippgrottor vid nordvästra delen av Döda havet ett flertal fynd av skriftrullar av läder, ofta förvarade i lerkrukor, vilka lämnat synnerligen värdefulla upplysningar om kristendomens ursprung. De äldsta fynden anses härröra från omkr 200 år f Kr. Man har även hittat en del dokument, bl a brev, med grekisk text och skrivna på papyrus. Några kan på grund av sitt innehåll dateras till tiden 132—135 e Kr då det andra judiska upproret mot romarna under ledning av den såsom Messias uppträdande partisanhövdingen Simon Ben Koseba ägde rum. Bland de återfunna breven finns nämligen några, som är skrivna av Simon Ben Koseba eller dikterade av honom för en skrivare. Ett av dem är ställt till Josua Ben Galgola, befälhavare för en klippostering (bild 8).

Det lyder:

"Simon Ben Koseba till Josua Ben Galgola och männen i ditt kompani; hälsningar. Jag kallar himlen till vittne emot mig: Om någon av de galileer, som är hos dig, tillfogas någon orätt, skall jag slå dina fötter i bojor såsom jag gjorde med Ben Aflul.
Simon Ben Koseba"

Tolkningen av brevet är icke slutgiltig, då det finns språkmän som har avvikande mening om innehållet i de ord som anger anledningen till att befälhavaren Ben Galgola kan komma att bestraffas.

Ett annat brev till Josua Ben Galgola från en plats med namnet Bet Mascheko säger:

"Från förvaltarna i Bet Mascheko, från Josua och från Eleasar, till Josua Ben Galgola, lägrets befälhavare; hälsningar. Må det varda känt för dig att den kviga, som Josef Ben Ariston köpt av Jakob Ben Juda, som bor i Bet Mascheko, är hans genom köp. Dessutom, vore det icke så att hedningarna äro så nära inpå oss, skulle jag hava kommit och ingått en uppgörelse med dig om detta, på det att du icke må säga att det var av sidvördnad, som jag icke kommit till dig.

Gånge det dig och hela Israels hus väl.
Josua Ben Eleasar skrev detta.
Eleasar Ben Josef skrev detta.
Jakob Ben Juda, för honom själv.
Saul Ben Eleasar, vittne.
Josef Bar Josef, vittne.
Jakob Bar Josef vidimerar."

Det var en betydelsefull handling att författa brev till den överordnade befälhavaren; som vi ser är det undertecknat av sex personer, därav tre vittnen.

På flera ställen i Bibeln förekommer ordet brev. I folkmun hör man och i tidningspressen läser man emellanåt om uriasbrev. Därmed avses en underrättelse av närmast ödesdiger innebörd. Ordet är hämtat från berättelsen om Davids brev till sin befälhavare Joab i Andra Samuelsboken i Gamla testamentet. David, som gjort hetiten Urias hustru havande, skriver: "Ställen Uria längst fram, där striden är som häftigast, och dragen eder sedan tillbaka från honom, så att han bliver slagen till döds." Som vi vet blev Uria dödad.

I förteckningen över Nya testamentets böcker läser vi om Paulus, Petrus, Johannes, Jakobs och Judas' brev till de olika kristna församlingarna. Inom teologiska kretsar har man ej varit ense om huruvida dessa brev skall räknas utgöra alster av allmän, litterär natur, med endast beteckningen brev, eller om de kan anses utgöra privatbrev, alltså avsedda för bestämda adressater. Med stöd av de många, av okända personer utan skönlitterära syften författade privatbreven av kristen natur, vilka hittats bland de egyptiska papyrerna, har man fått kännedom om stämningsläget just i de kretsar inom vilka de nytestamentliga skrifterna kom till. Resultatet har blivit att, åtminstone då det gäller Paulus, någon egentlig skillnadslinje ej kan dras mellan hans i Bibeln återgivna brev och privatbrev. Då så är fallet tar jag gärna tillfället i akt och återger några ord av Paulus, vilka, enligt min mening och så långt jag känner till, är bland de vackraste och mest väsentliga ord, som skrivits. Jag syftar på den del av Paulus första brev till korintierna, i vilken han talar om kärleken:

"Paulus, genom Guds vilja kallad till Kristi Jesu apostel, så ock brodern Sostenes, hälsar den Guds församling som finnes i Korint, de i Kristus Jesus helgade, dem som äro kallade och heliga, jämte alla andra som åkallar vår Herres, Jesu Kristi, namn, på alla orter där de eller vi bo. — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Om jag talade både människors och änglars tungomål, men icke hade kärlek, så vore jag allenast en ljudande malm eller en klingande cymbal. Och om jag hade profetians gåva och visste alla hemligheter och ägde all kunskap, och om jag hade all tro, så att jag kunde förflytta berg, men icke hade kärlek, så vore jag intet. Och om jag gåve bort allt vad jag ägde till bröd åt de fattiga, ja, om jag offrade min kropp till att brännas upp, men icke hade kärlek, så vore detta mig till intet gagn.

Kärleken är tålig och mild. Kärleken avundas icke, kärleken förhäver sig icke, den uppblåses icke. Den skickar sig icke ohöviskt, den söker icke sitt, den förtörnas icke, den hyser icke agg för en oförrätts skull. Den gläder sig icke över orättfärdigheten, men har sin glädje i sanningen. Den fördrager allting, den tror allting, den hoppas allting, den uthärdar allting.

Kärleken förgår aldrig. Men profetians gåva, den skall försvinna, och tungomålstalandet, det skall taga slut, och kunskapen, den skall försvinna. Ty vår kunskap är ett styckverk, och vårt profeterande är ett styckverk, men när det kommer, som är fullkomligt, då skall det försvinna, som är ett styckverk. När jag var barn, talade jag såsom ett barn, mitt sinne var såsom ett barns, jag hade barnsliga tankar; men sedan jag blev man, har jag lagt bort vad barnsligt var. Nu se vi ju på ett dunkelt sätt, såsom i en spegel, men då skola vi se ansikte mot ansikte. Nu är min kunskap ett styckverk, men då skall jag känna till fullo, såsom jag själv har blivit till fullo känd.

Så bliva de då beståndande, tron, hoppet, kärleken, dessa tre; men störst bland dem är kärleken — — — — — — — — — — — — —

Församlingarna i provinsen Asien hälsa eder. Akvila och Priska, tillika med den församling som kommer tillhopa i deras hus, hälsa eder mycket i Herren. Ja, alla bröderna hälsa eder. Hälsen varandra med en helig kyss. Här skriver jag, Paulus, min hälsning med egen hand."

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Förvisso är Paulus en av historiens största brevskrivare.

Vi har i det förbigående talat i huvudsak om brev (meddelanden) åstadkomna på lerstycken eller på papyrus. Under antiken förekom även andra typer av brev, dock icke alls så allmänt som de förstnämnda.

I det forntida Sparta begagnade sig regeringsmyndigheterna av en brevstav, skytale, när de ville skicka hemliga meddelanden till sina sändebud och fältherrar i utlandet (bild 10). Omkring en rund trästav av bestämd tjocklek lindades en smal papyrusremsa eller läderrem. Därefter skrevs meddelandet tvärs över remsan eller remmen. Denna rullades därefter av och skickades till mottagaren, som hade en stav av exakt samma tjocklek som den avsändaren använt och på denna rullades remsan. Mottagaren kunde därefter utan svårighet läsa budskapet. Skriften på brevstaven anses vara den första hemliga skriften.

Den grekiske historieskrivaren Herodotos' (omkr 484 — omkr 425) uppgift om att man brukade använda en slav som skrivmaterial får kanske hänföras till fantasiens värld. Han uppger att slavens hår klipptes intill hjässan och på denna anbragtes därefter skriften. Sedan håret växt tillbaka i tillräcklig grad skickades slaven iväg som postbud. Då han kom fram till den som skulle motta budskapet rakade

denne av håret på slaven och kunde sedan läsa meddelandet. Skriften togs bort och ett svarsmeddelande anbragtes i huvudet på slaven. Sedan håret växt tillräckligt skickades han tillbaka till den ursprunglige avsändaren och denne kunde läsa svaret. Det var ungefär som när man nu för tiden skickar ett brevkort med betalt svar.

Någon gång kunde det hända att en skärva av ett lerkärl, s k ostrakon, togs i anspråk som underlag för skrift, särskilt vid avgivande av kvitton men även för kortare brev. Särskilt från Egyptens grekiska tid har man hittat sådana ostraka.

För anteckningar, vilka ej behövde förvaras någon längre tid, för brevskrivning samt som skrivhäften i skolorna använde man i antiken redan tidigt skrivtavlor av trä bestrukna med vax (bild 11). I Iliaden, sjätte sången, talar Homeros om ett sådant "tavelbrev". Kung Proitos — förd bakom ljuset av sin hustru som falskeligen uppgivit att den unge och vackre hjälten Bellerofon velat förföra henne — blev upptänd av vrede mot denne och ville skicka honom till sin svärfar konungen i Lykien. Proitos sände honom också, "med försåtliga runor, vilka han skrev mot Bellerofons liv på ett plån, som han hopvek, och som Bellerofon till sitt fördärv skulle lämna hans svärfar."

För skrift på tavlorna användes en stilus, griffel av metall, vars ena ända var spetsig och andra avplattad så att man med denna del skulle kunna ändra eller utplåna det skrivna. När man ville skicka ett brev och texten var så omfattande att den icke rymdes på en tavla användes två eller tre tavlor, vilka bands samman med en tråd eller rem.

I allmänhet använde romarna vid den tid Cicero levde dylika trätavlor för brevskrivning. Härpå tyder bl a det förhållandet att den person, som fungerade som brevbud, kallades tabellarius, vilket ord kommer från tabulae, den latinska benämningen på skrivtavla.

De flesta av oss känner säkerligen till att man "förr i tiden", särskilt för kyrkliga och andra viktiga handlingar, använde pergament som skrivmaterial. Det gör man fortfarande vid speciella tillfällen. Pergament uppges ha tillverkats första gången i staden Pergamon, nuvarande Bergama, i Mindre Asien omkr år 200 f Kr.

Sägnen berättar att kung Eumenes II (197—159) i Pergamon strävade efter att få sitt bibliotek att överglänsa det av Ptolemaios II Filadelfos (283—246) i Alexandria grundade Museion — en av antikens

mest storartade skapelser — vilket innehöll ett bibliotek av världsformat. Eumenes ambitioner misshagade den egyptiske konungen Ptolemaios V Epiphanes (204—180) och denne lät därför kort efter år 200 stoppa exporten av papyrus till Pergamon. I sin nöd började man då använda djurskinn som underlag för skrift. Det nya materialet, pergament, fick sitt namn efter staden Pergamon.

Skrivpergament bereddes av skinn av kalvar, lamm, killingar, getter, får och svin. Skinnen tvättades, skrapades på båda sidor med halvmånformiga knivar, putsades med pimpsten, lades i kalkvatten för att blekna, torkades och glättades. Denna process lämnade ett vackert, hållbart, vitt skrivmaterial av god kvalitet.

Länge efter pergamentets uppträdande ansågs papyrus vara det förnämsta skrivmaterialet. I Rom förbättrades emellertid tillverkningsproceduren av pergament och det fick där en dominerande ställning under första århundradet e Kr. I Västerlandet behöll det sin ställning som det förnämsta skrivmaterialet ännu långt in i medeltiden. Det undanträngdes så småningom av papperet.

De tidigaste proven på skrift i Kina utgör de s k orakelbenen från An-Yang i provinsen Honan. De består av bitar av ben eller sköldpaddsskal med inristade skrivtecken och har sannolikt använts vid spådomsceremonier. De daterar sig från mitten av andra årtusendet f Kr, eventuellt något senare.

Under det följande årtusendet, då skriften utvecklades och antog mera fasta former, användes underlag av trä eller bambu i smala ribbor, som lämnade plats för en vertikalt tecknad skriftrad.

De äldsta skrivna eller målade inskrifterna gjordes med ett skrivstift av bambu eller metall med vilket linjer och kurvor av konstant tjocklek kunde dras. Ett viktigt steg för utvecklingen av skriften betydde tillkomsten av hårpenseln (bild 12). Den anses vara uppfunnen av en general Meng T'ien, som levde på 300-talet f Kr. Målade med mörk fernissa började tecknen nu alltmer förlora både sina rundade kurvor och sin likhet med de ideogram från vilka de ursprungligen härstammade — ett förlopp alltså som i många avseenden är analogt med den demotiska skriftens utveckling i Egypten ur hieroglyfisk och hieratisk skrift. Penselns uppfinnande medförde också att man i viss utsträckning övergick till att skriva på siden. De på trä skrivna dokumenten var ohanterliga och tunga. Det sägs att kejsar Ch'in Shih

Huang dagligen måste läsa igenom 120 pund (54 kg) trädokument. Silket var därför ett mycket välkommet material men hade den nackdelen att det var dyrbart.

Den kinesiska skriften skrevs då och skrivs alltjämt vertikalt, uppifrån och ned med början till höger på sidan.

Som bekant har tillverkning av papper uppfunnits i Kina. Metoden torde knappast ha skapats på en gång utan utvecklats gradvis. Det kinesiska tecknet för papper antyder att råsilke ingick som material under de första stadierna.

Året 105 e Kr är emellertid det officiella datum som gäller för papperets uppfinning. Vid kejsarens hov levde den tiden en eunuck Ts'ai Lun, en kunnig och uppfinningsrik man som innehade en hög ställning vid hovet. Man hade nog allmänt den uppfattningen att trä och silke var olämpliga material som underlag för skrift. "Då kom Ts'ai Lun att tänka på bark, hampa, trasor och fisknät. I det första året av Yuan Tsing (alltså år 105 e Kr) rapporterade han inför kejsaren om papperstillverkningens metod och mottog stort beröm för sin duglighet. Från den tiden har papperet överallt varit i bruk och kallas markis Ts'ai's papper."

Tidiga dokument av papper har hittats i ökentrakterna i Östturkestan. De första hittades av dr Sven Hedin vid grävningar i Lou-Lan (bild 13). Flera av dessa är daterade på 200-talet e Kr. En svensk arkeolog i Hedin-expeditionen 1927—35 hittade 1931 i en ruin i trakten av Kharakhoto, Edsen-Gol, ett pappersfragment tillsammans med många skriftpinnar av trä och sidentrasor. Då flera av skriftpinnarna var daterade mellan åren 94—98 ligger det nära till hands att betrakta pappersfragmentet som samtida och därmed som världens hittills äldsta kända papper.

En del av pappersfynden Sven Hedin gjorde i Lou-Lan är privatbrev, vilka på vanligt sätt avhandlar dagens många angelägenheter. Ett sådant brev kan lyda:

"Chao Tsi säger: (jag,) Chao, och de övriga är här i fjärran, min yngre broder och min syster är hemma med barnen, och vi kan inte komma tillsammans som vi vill; ty det är (därborta) brist på kläder och livsmedel. Nu berättar jag att de hemma hos Tien-Ki Wang Heh i Nan-Chou bett om tillstånd att få ta emot 50 skeppor korn, så att de har tillräckligt att äta. Jag ber (Er) att lägga ett ord därom hos

Heh och förmå honom att han ger det i rätt tid. Jag hoppas ödmjukt på Er högsinta medkänsla och välvilja och behöver inte använda många ord därpå. (Så) säger Chao Tsi."

Det förekom att man lade det lilla pappersbrevet i ett slags kuvert, trähöljen, som bands samman med ett snöre och sedan förseglades.

Efter uppfinningen av papperet började den kinesiska skriften få det utseende vi i dag känner till. Svårigheterna att använda en skrift, som med sina många olika tecken är en övergångsform av bildskrift och ideogram, då nästan hela världen övergått till alfabetisk skrift, är uppenbar.

Kineserna höll metoden att tillverka papper hemlig ända tills japanerna lyckades få reda på den omkring 610 e Kr. Vid en strid mellan kineser och araber i landet norr om floden Amu-Darja i Västturkestan år 751 togs några kinesiska pappersmakare till fånga och fördes till Samarkand. År 794 kom papperet till Bagdad och efter några hundratal år, omkr 1050, till Spanien. Därifrån spred det sig vidare till olika europeiska länder och vann med tiden insteg över hela Europa i anslutning till boktryckarkonstens fortgående utveckling.

Någon postbefordran i den mening vi inlägger i ordet förekom icke i antikens länder. Visserligen organiserade perserkonungen Cyrus, död 529 f Kr, en postinrättning i sitt vidsträckta rike med, enligt den grekiske historieskrivaren Xenofon (omkr 430 — omkr 355 f Kr), postkurirer av utomordentlig kvalitet: "Ingenting är snabbare än de. Duvor och tranor förmå knappt följa dem. På varje station bytas häst och ryttare, vilka varken av regn, snö, köld, hetta eller nattens mörker låter hindra sig att fullfölja sin färd." Men postinrättningen var icke till för den enskilda människan, om hon ville skicka ett brev, utan för konungen, envåldshärskaren, och för den statliga förvaltningen så att dessa skulle kunna hålla sig underkunniga om vad som hände i det vidsträckta riket och sända ut förordningar och befallningar till de många underlydande furstarna och ståthållarna. Samma var förhållandet med den av den romerske kejsaren Augustus (63 f Kr — 14 e Kr) grundade romerska statsposten "Cursus publicus", vilken dessutom var en transportinrättning för befordran av resande och gods. Genom sina många välbyggda vägar och sin cursus publicus hade Rom effektiva medel att utöva sin härskarmakt i det stora romerska riket.

Människor i förnäm och burgen ställning ävensom större handelsföretag hade egna brevbud, som ofta fick företa långa resor för att

överbringa ett meddelande till mottagaren. Flertalet människor var varken läs- eller skivkunniga och hade i allmänhet icke stort behov av att nå andra personer med en underrättelse. Om så var fallet anlitades en professionell skrivare för att utforma brevet, varpå man sökte få fatt på någon person som skulle färdas åt det håll mottagaren bodde och bad honom ta med sig brevet till adressaten. Att säkerheten vid en sådan postbefordran ej kunde vara så stor säger sig självt.

Från historien känner vi till att det romerska riket under de närmaste århundradena e Kr icke kunde hålla stånd mot olika skeenden i tiden som verkade upplösande på det stora imperiet. Som en följd härav blev bl a det gamla Bysans — omdöpt till Konstantinopel — rikets huvudstad. År 395 upplöstes slutligen det romerska väldet i två kejsardömen, ett västromerskt med Rom och ett östromerskt med Konstantinopel som huvudstäder. Det västliga riket dukade snart under för germanernas angrepp, det östliga skulle komma att bestå ända till dess turkarna år 1453 lade det under sitt välde.

I de papyrusbrev på grekiska, som tillkom i den östromerska delen under den s k bysantinska tiden konstaterar man beträffande språket och utformningen av brevet en betydande utveckling och förändring i jämförelse med breven från den ptolemeiska och romerska tiden. Det mest påfallande i de bysantinska breven är den förkonstlade tonen och den stilistiska överbelastningen med allehanda hövlighetsbetygelser och fraser, som gör att man får söka länge bland klichéerna och de allmänna formuleringarna innan man lyckas finna det sakliga innehållet. Det är svårt att hitta — som hos Cicero eller tidigare brevskrivare — en utförlig självbiografi eller en historisk dokumentation. Den här påtalade utvecklingen börjar under 300-talet e Kr i urkunder av olika slag och når toppunkten under 500-talet då den också förekommer allmänt i korrespondensen individer emellan.

Anledningen till denna förkonstling i sättet att uttrycka sig har givits flera förklaringar. Det kan vara möjligt att relationerna människor emellan blivit mera ceremoniösa och att, på grund härav, det personliga engagemanget minskats såväl i de direkta kontakterna som i korrespondensen. En annan förklaring är att man ville fullfölja den gamla grekiska teorien om att ett brev bör utgöra ett vänskapsbevis, det skall vara en betingelse för vänskapens bibehållande då människor lever på skilda håll men ändå önskar bevara sin tillgivenhet för varandra. Avståndet bryter ej vänskap, det inverkar endast på aktiviteten för bi-

behållandet av vänskap. Kommer separationen att räcka länge kan människor lätt glömma bort vänskapen och därför måste denna bibehållas genom korrespondens. Ett exempel utgör följande brev från 900-talet:

"Naturen har utsett breven till ett slags hugsvalelse och tröst för vänner som är skilda från varandra. Ty de ger, när man läser dem, illusionen av ett personligt möte med den man älskar och det fattas föga för att de med full klarhet skall visa för oss det vår tanke strävar till. Och därför har någon som skrivit att breven utgör "de frånvarandes avbilder" troligen ej misstagit sig. Ty den, som läser ett brev från en vän, har redan genom blotta mottagandet och öppnandet av brevet uppfyllt sin oroliga själ med en lugn glädje.

Vad mig själv beträffar är jag å ena sidan med dig i möjligaste mån, å andra sidan skriver jag ofta till dig. Du däremot — om jag kan säga det utan att såra dig — ändrar ditt sätt att vara då du ändrar vistelseort och du uppför dig i verkligheten som svalorna. Så länge dessa lever i människornas närhet, om man kan säga så, sjunger och pratar de, men det är under tystnad de ger sig iväg. På samma sätt är det med dig. Så länge du är här låter du ordens flöde strömma med en styrka jag ej kan beskriva; och det är inte lätt att hindra dig därifrån, ty det är som när bergsbäckarna rinner ned med stor snabbhet, särskilt när de störtar ned för en sluttning och deras bädd är full av vatten. Men när Du, kroppsligen talat, ej är här har du tagit din röst med dig och du vägrar absolut att skriva till mig och (som det tycks) du avstår från vänskapen och en väns plikt. Men om du inte vill bli anklagad att ha sårat vänskapen och om du inte vill påta dig en oåterkallelig dom med rättvisans bestraffningar så skynda dig att skriva oftare och gjuta din ljuvaste nektar i min förtorkade och sterila själ. Om den bevattnas och får näring av ett brev kommer den kanske att blomma (och bära) en mogen och fullkomlig frukt — värdig en vänskap som aldrig upphör."

En förklaring till att de grekiska breven under bysantinsk tid i stor utsträckning saknar ett väsentligt innehåll anses också vara att den budbärare, som överlämnade ett brev till mottagaren, ofta hade ett muntligt meddelande att överbringa. Budet var brevskrivarens förtroendeman och det var viktigt att han på ett vältaligt sätt lämnade sitt budskap. Det fanns också saker, som brevskrivaren av säkerhetsskäl ej

vågade anförtro i ett brev, ty detta kunde ej hålla tand för tunga utan levererade sina hemligheter till förste bäste som fick det i sin hand. Följande brev, också från 900-talet, illustrerar vad här senast nämnts liksom det även ger ett gott exempel på att över huvud taget icke innehålla något konkret meddelande:

"Till Johannes.
Den sjukdom, som har drabbat din kropp, har ännu mer träffat mitt hjärta till den grad att jag delar dina smärtor och känner lika stor smärta som du i ditt lidande. Men jag har satt min förtröstan till Guds godhet, som jag har anförtrott mig åt sedan min ungdom, föreställande mig att han skall hjälpa dig på din plågobädd och att jag snart skall kunna återse dig vid god hälsa. Vår skilsmässa må för ögonblicket icke göra dig ledsen. Du är verkligen förenad med mig med en sådan vänskap och genom så oupplösliga vänskapsband att du aldrig på något sätt är skild från mig var jag än befinner mig på mina resor.
Vad beträffar det du vill veta om mig skall överlämnaren av detta brev ge dig upplysningar eftersom han i detta avseende kan tjäna lika bra som ett brev."

Den retoriska överlastningen och de många och långa insmickrande raderna i de grekiska papyrusbreven från bysantinsk tid kom att få ett mycket stort inflytande på den höviska stilen hos alla europeiska språk. Våra "högt skattade", "dyre", "tillgivne", "vördade", "underdånige" m fl attribut kommer från den bysantinska stilen. Så också "Ers högvördighet", "Ers höghet", "Ers excellens" m fl. Så här kunde Kallimachos skriva till Petros, antagligen hans kyrklige förman, för att få några grönsaksfrön. Brevet är från 5—600-talet:

"Det förvånar mig att, ehuru vår rättvisa, ärade härskarinna sänt så många personer, jag ej fått mottaga något brev av Eders ädelmodiga Broderlighet. Eders ädelmodiga Broderlighet värdigas, medveten om hur varmt det ligger mig om hjärtat att varje dag genom varje bud som sändes av vår ädelmodiga härskarinna få höra om Eder hälsa och Edert välbefinnande, skriva till oss om Eder hälsa och Edert välbefinnande och befalla vad Ni finner lämpligt, på det att också vi måtte få tillfälle att uppriktigt hysa omsorger för det som är av nöden. Jag bönfaller Eder att med någon som skickas hitåt sända litet utsädesfrön av olika grönsakssorter, för att jag även i detta hänseende måtte få

vittna om min tacksamhet gentemot Eder. I varje rad av brevet frambär jag min vördnad och hälsar Eders ädelmodiga Broderlighet.

Kallimachos till min herre och broder, cancellarius Petros, den ädelmodigaste, mest vördade och högst älskade av alla." (Denna mening skriven på utsidan av brevet.)

Då de stora folkvandringarna begynner vid medeltidens början omkring år 400, för att fortsätta under flera hundratal år framåt i tiden, störtas och upplöses det västromerska riket så småningom (år 476), ej mäktigt att motstå de framstormande germanerna och andra folkstammar. Kyrkofadern Hieronymus (340—420), mest känd för sin bibelöversättning av Gamla testamentet från hebreiska till latin, Versio vulgata, siar i ett brev till en vän från början av 400-talet, sedan den västgotiske konungen Alarik företagit sin tredje plundring av Rom år 410, om Roms nedgång och fall. Brevet är avfattat på latin:

"Jag ryser, när jag tänker på denna tids förfärliga olyckor. I tjugo år, dag efter dag, har romares blod utgjutits mellan Konstantinopel och Alperna, Skytien, Tracien, Macedonien, Tessalien, Dacien, Achaja, Epirus — alla dessa trakter har plundrats och skövlats av goter och alaner, hunner och vandaler. Hur många ädla och dygdiga kvinnor har ej blivit byte för dessa odjur! Kyrkor har grusats, heliga platser begagnats till stall, och helgons ben har grävts upp och blivit kringströdda.

Förvisso, den romerska världen går under; dock håller vi ännu våra nackar raka i stället för att böja dem. Östrom tyckes verkligen bliva förskonat från dessa faror; men Nordens vargar har nu under det sistförflutna året släppts lösa från sina mest avlägsna fästen och översvämmat stora provinser. De har börjat belägra Antiokia och omringat gamla huvudstäder i fordom ingalunda obetydliga stater:

'Hade jag hundrade munnar och hundrade tungor i varje,
därtill en järnhård röst, ej kunde jag ändå förtälja
alla de gräsliga brott, ej alla de skiftande straffen.'
(Ur Vergilius' Aeneiden)

Med rätta må vi bli olyckliga, ty det är våra synder, som gjort barbarerna starka; liksom under Hiskias dagar brukar Gud i dag barbarernas raseri som sin våldsamma vredes gissel. Den romerska hären, en gång världens herre, darrar i dag vid blotta åsynen av sin fiende.

Vem kommer hädanefter att tro, att Rom nu måste kämpa inom sina egna gränser, icke för äran men för livet? Och som skalden Lucanus säger: 'Om Rom vore svagt, var kunde man då finna styrkan?'

Och nu har ett förfärande rykte nått fram. Rom har belägrats, och dess borgare tvungits att köpa sina liv med guld. Min röst häftar vid min strupe; snyftningar kväver mitt tal. Staden, som erövrat hela världen, är nu själv erövrad. Hungersnöd har också gjort sitt hemska verk.

Världen sjunker i ruiner; allting förgås utom våra synder; allenast dessa frodas. Den stora staden har förtärts i en enda ofantlig eldsvåda; överallt är romarna i landsflykt.

Vem skulle ha kunnat tro detta? Vem skulle ha kunnat tro, att Rom, som byggts upp under generationer genom erövring av världen, nu fallit; att folkens moder är vorden deras grav? Vem skulle ha kunnat föreställa sig, att den stolta staden med dess sorglösa trygghet och oändliga makt skulle ha sjunkit så djupt, att dess barn nu är utskum och tiggare? Vi kan förvisso ej bistå dem; allt vi kan göra är att deltaga med dem och att blanda våra tårar med deras."

Det är intressant att läsa brevskrivarens ord om att Rom "byggts upp under generationer genom erövring av världen". Icke ett ögonblick faller det honom in att denna erövring måste ha skett med samma reaktioner och känslor hos de underkuvade folken som romarna nu själva kände.

Tvådelat bläckhorn funnet i Pompeji ruiner. Den ena behållaren för svart, den andra för rött bläck. Postmuseum, Budapest.

1. Lertavla med arkaisk kilskrift (på båda sidorna). Omkr 2700 f. Kr.

2. Babyloniskt brev skrivet med kilskrift. 1700-talet f Kr.

3. Babyloniskt kilskriftsbrev med fodral. 1700-talet f Kr.

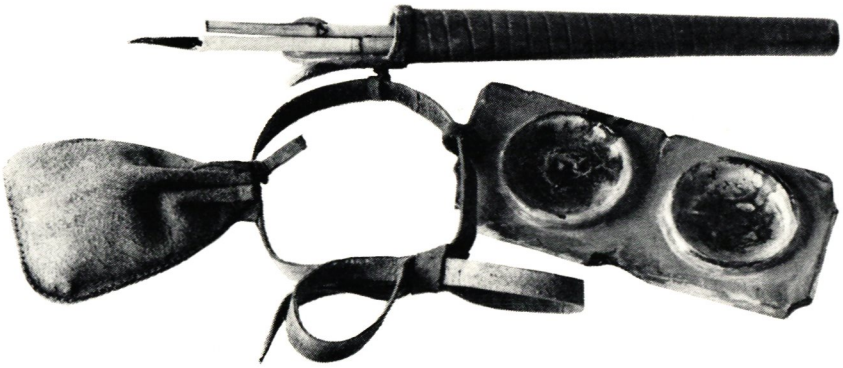

4. Skrivverktyg från Egypten.

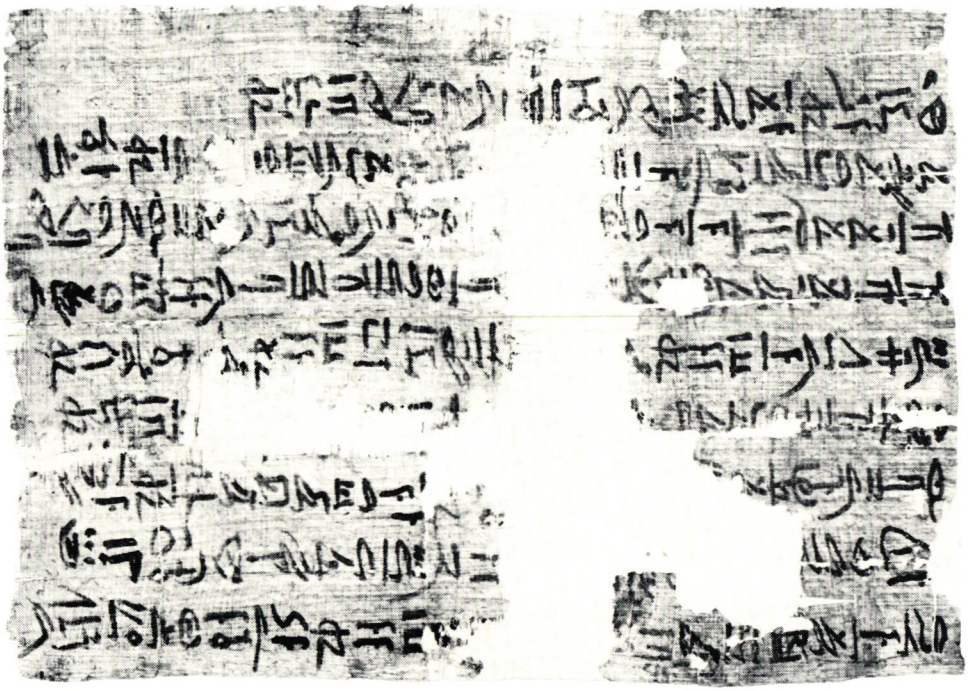

5. Egyptiskt papyrusbrev från tiden omkr 2100 f Kr.

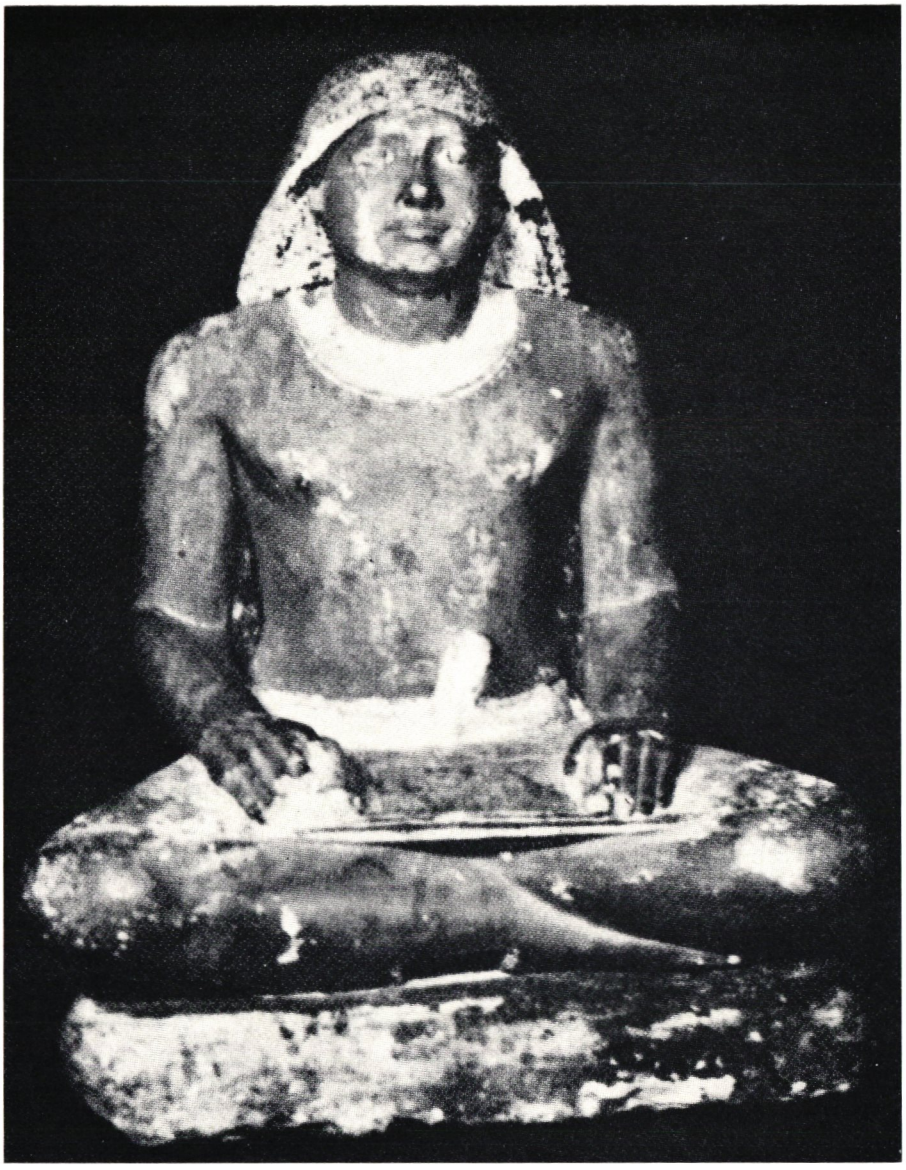

6. Skrivare i Egypten. Skulptur i målad kalksten.

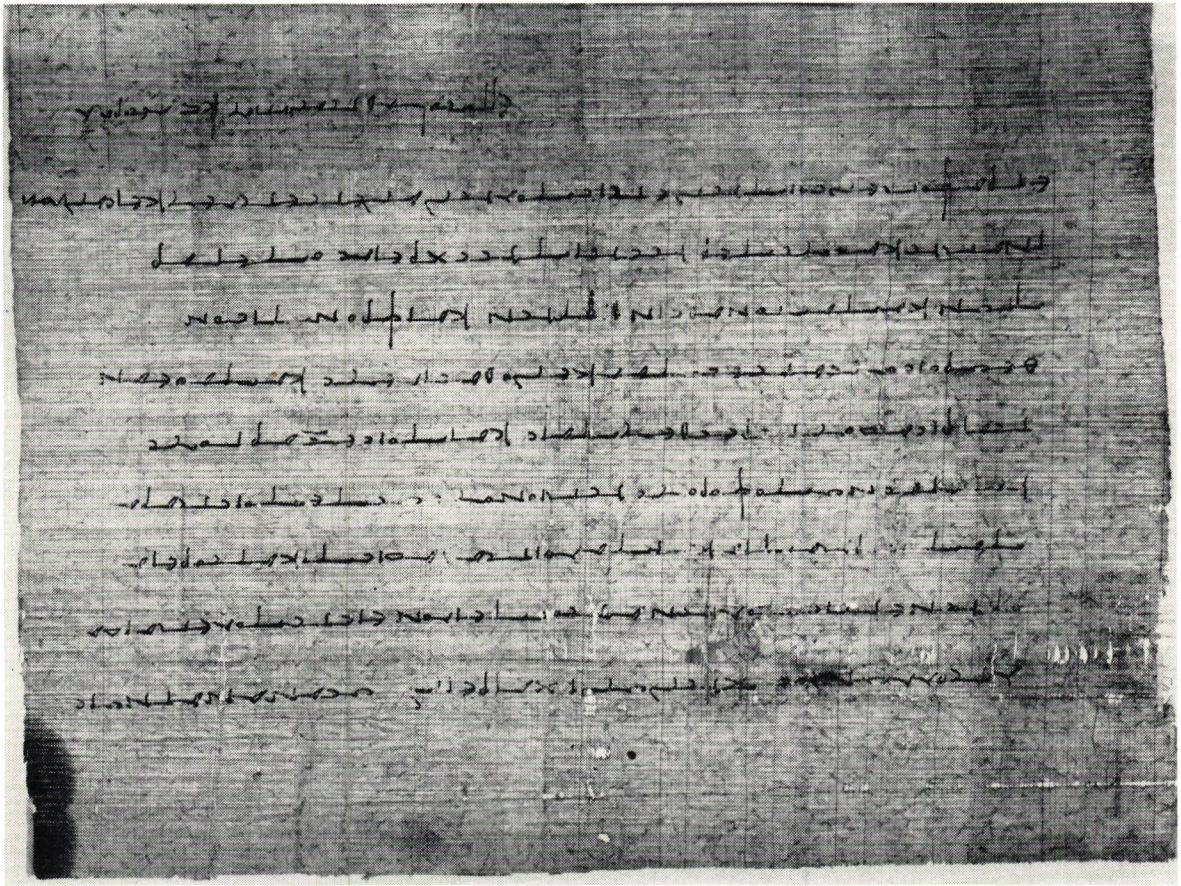

7. Papyrusbrev från Apolonius, finansminister hos Ptolemaios II Filadelfos, skrivet den 21 september år 254 f Kr.

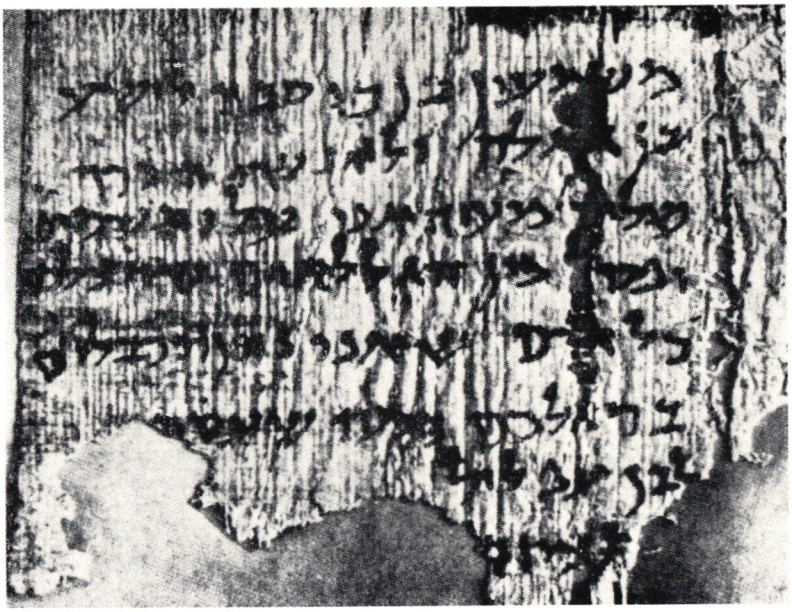

8. Papyrusbrev från Simon Ben Koseba, ledare för det andra judiska upproret mot romarna 132—135 e Kr.

9. Aposteln Paulus avsänder andra korintierbrevet. Färglagt träsnitt av Georg Lemberger ur Das neue Testament, Wittenberg 1524. I Stifts- och landsbiblioteket Västerås.

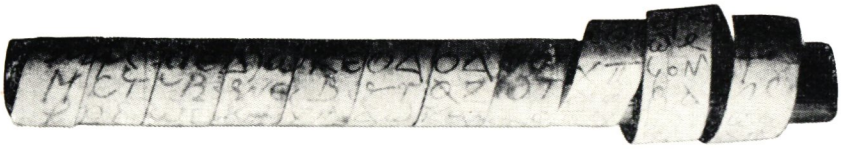

10. Skytale, brevstav. Postmuseum, Budapest.

11. Flicka med stilus och vaxtavlor. Från en väggmålning funnen i Pompeji. Första århundradet e Kr. Museo Nazionale, Neapel.

12. Kinesisk skrivpensel med behållare för tusch. Postmuseum, Budapest.

13. Brev, skrivet på papper, funnet av Sven Hedin i Lou-Lan, Öst-Turkestan.

Kvinna som skriver kärleksbrev. Skulptur från soltemplet i Konorak, Orissa, Indien. 1000-talet.